

Bokmeldinger

Tone Hellesund 2008. *Identitet på liv og død. Marginalitet, homoseksualitet og selvmord*. Oslo, Spartacus. 207 sider. ISBN: 978-82-304-0042-5

Anmeldt av Stephen J. Walton, Høgskolen i Volda/Universitetet i Stavanger.

Tone Hellesund er forskar ved Rokkansenteret og Universitetet i Bergen, der ho i ei årrekkje har arbeidd med sosiale konstruksjonar av intimitet og seksualitet. Med *Intimitet på liv og død. Marginalitet, homoseksualitet og selvmord* har ho no skrivt noko nær ei perfekt fagbok.

Opplegget er svært enkelt. Hellesund har intervjuet tolv personar i alderen 18–45 år. Det dei har felles, er at dei har prøvt å ta livet av seg, og at grunnen til dette er at dei har slite med den homofile legninga si. Intervjua vart gjennomførte i tida 2002 til 2004, altså i kjølvatnet av den store levekårsundersøkinga for lesbiske kvinner og homofile menn som kom i 1999. Der kom det fram at fjerdekvart kvinne og mann under 25 år som deltok i undersøkinga, hadde minst eitt sjølv-mordsforsøk bak seg. Respondentane i undersøkinga var ikkje representative, noko forfatarane også gjer greie for, likevel skriv Hellesund at ho vart sjokkert over desse tala. Dei ligg til grunn for det spørsmålet som motiverer boka hennar: Korleis kan det vere slik at lesbisk og homofil ungdom i Noreg rundt år 2000 kan vilje ta livet sitt fordi dei er homofile?

Oftast vil eit godt forskingsprosjekt kunne innkapslast i eit enkelt spørsmål. Slik er det her. Problemstillinga er både umiddelbart forståeleg og framfor alt viktig. Svaret er naturlegvis samansett, men kan også formulerast enkelt: Desse ungdommane er blitt utstyrte med det Hellesund kallar ein ”identitet som dreper” (s. 17), ein term ho har frå den libanesiske forfattaren Amin Maalouf. Hellesunds utlegning om korfor denne identiteten er drepende, om kor han er henta frå, og om kva krefter som held han oppe, er den analytiske berebjelken i boka.

Boka er knakande godt skrive. Hellesund er etisk forplikta av emnet sitt til å kommunisere, og ho bruker språket på ein framifrå måte. Ho skriv pregnant og tydeleg, analytisk stringent og med innleving og driv. Ho går i dialog med relevant forskingslitteratur på feltet, og meislar ut eigne standpunkt med logikk og kløkt, og er aldri dunkel eller halvtent. Boka er kjemisk fri for det diffuse, sirkulære snikksnakket og det sjølvnyttande pseudoakademiske frasemakeriet som ikkje minst ein god del av den litteraturvitskapleg inspirerte kjønnsforskninga er prega av. I motsetninga til den veit Hellesund kva objektet hennar er, og ho fotfølger det tett. Berre dette er god nok grunn til at denne boka burde setjast opp som pensumlitteratur på alle master- og phd.-opplegg i vitskapsteori.

Metodespørsmål

Sjølvsagt er ikkje ei så lita gruppe infor-

mantar som tolv eigna til å trekkje vidtrekkjande konklusjonar om sjølvmondsforsøk blant homofile ungdomar, noko Hellesund like sjølv sagt er klar over. Det ho leverer her, er ein reflektert diskursanalyse over ei rekkje djupintervju. Dette gir grunnlag for meningsfylte konklusjonar i den grad visse retoriske *topoi*, eller figurar, går att. Hellesund kan derimot seie noko fornuftig om det desse personane faktisk har sagt. Ho kan angre på at ho ikkje under intervjuar var meir oppteken av slike signifikante sosiale variablar som klasse- og familiebakgrunn, og grunnir dette med at "jeg var så overveldet av forskningstemaet mitt at jeg ble blindet for" desse faktorane (s. 186). Det spørst om ikkje intuisjonen hennar likevel var rett. Det at framstillinga *ikkje* er nedlessa med data om foreldres inntekt og demografisk samansetjing i bustadkommune m.m., gjer det iallfall lettare å halde fokus på det som er det vesentlege her, nemleg ein dynamisk rekonstruksjon av motivasjonen for ei ekstrem handling.

Identitet på liv og død er likevel ein sosiologisk og ikkje nokon psykologisk tekst, og dette er reflektert inn i dei tolv livshistoriene på ein svært interessant måte. Hellesund har altså valt å ikkje rekonstruere tolv samanhengande livshistorier som på individpsykologisk grunnlag kunne ha "forklart" sjølvmondsforsøket. I staden har ho *dekonstruert* desse historiene, i den grad intervjuar har gitt ho tilgjenge til dei, i ei rekkje utsegner og observasjonar som ho som tekstforfattar meiner er relevante for å skildre situasjonen til unge homofile som vantrivst. Dei individuelle historiene er altså løyste opp, slik at personane ikkje eingong opptred under same namn i ulike episodar frå livet sitt.

Hellesund reflekterer sjølv over metoden, som ho har fått kritikk for. Her er ho etter mitt syn litt vel defensiv. Ho forklarar

metoden ut frå behovet for å anonymisere informantane. "Viss jeg forteller om en ung, homofil mann fra Østfold som forsøkte å skyte seg, er det mulig at jeg gjennom dette identifiserer ham, særlig når denne opplysningen blir satt sammen med andre opplysninger", skriv ho, samtidig som ho seier seg lei for at "teksten mister noe ved dette, og leseren får ikke den helhetsforståelsen av de enkelte informantene som kunne vært ønskelig" (s. 188). Denne lesaren er likevel ikkje samd i at dette faktisk hadde vore så ønskeleg.

Min konklusjon er da at Hellesund anten er for blyg her, eller at ho verkeleg meir eller mindre tilfeldigvis har snubla over ein ekstremt vellykka biografisk metode. Denne boka kan sjåast som ein kollektivbiografi med ei tydeleg vinkling og stram regi. Nettopp *fordi* ho ikkje prøver å rekonstruere livsløpa til informantane, med den store faren for spekulasjon som dette fører med seg, får ho sagt svært vesentlege saker om korleis unge homofile opplever *fenomenet* sjølvmond. Mellom anna er altså denne boka eit kjærkome tilskot til fornyinga av biografisjangeren i Noreg, som sårt treng formeksperiment av nett denne typen.

Den dødelege identiteten

Identiteten som drep: Kor kjem han frå, og kva går det an å gjere med han?

Utgangspunktet for Hellesund er at unge homofile treng ein trygg identitet som homofile for å trivast, eller faktisk for å overleve (s. 70). Dei er framfor alt prega av ein langt etter normalitet, og det Hellesund kallar "det ubemerkede livet" (s. 68). Spørsmålet er kva som hindrar desse som i så ekstrem grad ikkje får dette til, i å gjere det. Ho finn svaret både hos homorørsla, og i den identitetspolitikken som har gått ut derifrå, og i den ekstreme

heteronormativiteten til det omliggjande samfunnet, og ikkje minst i media.

Boka opererer i eit tidsmessig og ideologisk skjæringspunkt mellom det moderne og det postmoderne. Den moderne homorørsla var ifølgje Hellesund framfor alt basert på ein bestemt type forteljing, altså den typen livsskildring som ho sjølv avviser som narrativ strategi i denne boka. I denne lineære forteljinga med "klare, entydige og uforanderlige identiteter" (s. 77) – gjekk den homofile gjennom ei luting som tok til i liding, nådde høgdepunktet i ei openbering, og fall på sett og vis til ro gjennom ei forvandling. For at forvandlinga kunne fullbyrdast måtte openberinga munne ut i homofiliens absolutt privilegerte augneblink og inste mysterium, ein kan nesten seie sakrament, kome-ut-prosessen. Denne historia fortel Hellesund at dei unge informantane hennar har fortalt opp att. Det har vore viktig for dei at dei har gått frå det dei opplever som eit inautentisk til eit autentisk liv, og den einaste farbare vegen dit går over det å kome ut.

Hellesunds påstand på grunnlag av intervjumaterialet er at den "antatt universelle fortellingen om homoseksualitet" (s. 174) med sitt innebygde krav om liding og luting i seg sjølv "er med på å opprettholde sammenkoblingen mellom homoseksualitet, tragedie og død" (s.s.). Ho er reflektert nok til å vere uroleg for at det å skrive ei bok nett om sjølv-mord blant unge homoar, er med på å halde oppe bildet av dei som lidande. Den essensialistiske norske homopolitikken kviler på den stadige reproduksjonen av ein offerstatus (s. 175). Likevel vert denne forteljinga av mange opplevd som ei forteljing om frigjering, og politisk har den vore med på å sikre juridiske rettar til homofile. Historia er velkjend: Den homoseksuelle vart oppretta som patologisk kategori mot slutten av 1800-

talet, noko som i neste omgang kunne brukast som argument for å avkriminalisere seksuelle handlingar (mellom menn). Når stakkarane var sjuke, korfor skulle dei straffast? Påstått sjukdom vart etter kvart til ein identitet, som først etter 1970 danna grunnlag for eit krav om likeverd og likestilling. Men først etter overgangen til det postmoderne framstod homo- og biseksualitet som livsstilsval, og ikkje nødvendigvis som monolittisk og eksklusiv "identitet", analogt med etnisk identitet. Den homoseksuelle "identiteten" gjekk såleis same vegen som dei andre store forteljingane frå moderniteten, så som nasjonalismen og kommunismen. No vart homoseksualitet iallfall delvis ei smakssak, ei latent mogelegheit som i større eller mindre grad fanst hos mange, for ikkje å seie dei fleste, og no fekk vi endeleg bestemme sjølve korvidt, når, og med kven vi ville gi uttrykk for han. Også dette er sjølv-sagt ei forteljing om frigjering, noko så paradoksalt som ei postmoderne forteljing om *kollektiv* frigjering.

Hellesund er svært tydeleg i sin konklusjon om at det ikkje er restane etter modernitetens lidingsmetta identitetspolitikk som er *hovudproblemet* for dei unge menneska som ho har snakka med. Det er den homonegativiteten som dei møter i kvardagen, dei stadige meldingane frå den omliggjande kulturen om at homoseksualitet er eit avvik, mindreverdig, eller i beste fall noko eit heteronormativt samfunn bruker til å gratulere seg sjølv over sin eigen liberalitet med, sidan dei homofile trass alt vert *tola*. Dette siste er eit svært interessant fenomen som har klare parallellar som Hellesund (etter Marianne Gullestad) trekjer til den påståtte "toleransen" for etniske minoritetar, ein toleranse som primært demonstrerer den moglegheita som fleirtalet har, men ikkje treng å artikulere, for å trekkje den tilbake.

Ifølgje Hellesund er homofobi eit relativt avgrensa og lite vesentleg fenomen i det norske samfunnet, og stort sett fråverande frå røynsleane til informantane: Eit interessant unnatak er dei som aktivt leiter opp homofobiske, kristne miljø for å få stadfesta sitt eige ekstremt negative sjølvbilde. Det som er verre, meiner ho, er den kvardagslege homonegativiteten som heteronormativiteten fører til (s. 195).

Hellesund skriv sjølv at ho vart deppa over funna sine, spesielt over kor intenst heteronormativt det norske samfunnet er, trass i (ein kunne like gjerne skrive fordi) det yndar å framstille seg sjølv som liberalt, og da særleg overfor andre typar utgrupper som (favorittane) muslimane. Samtidig peiker Hellesund på moment som gir grunnlag for optimisme.

For det første viste det seg at informantane var mykje betre i stand til å *leve ut* eit godt liv som homofile enn til å *tenkje seg eitt*. Det vil seie at når dei først fekk etablert forhold til kjærastar eller andre velfungerande seksualpartnarar, letta tungsinnen i takt med at dei eksistensielle problema fordampa. I utgangspunktet kunne dei ikkje tenkje seg på det abstrakte planet korleis eit liv som homofil kunne vere mogeleg. På det konkrete planet gjekk det derimot greitt, eller til og med strålende.

For det andre peiker Hellesund på kor sterkt heteronormative og homonegative medieframstillingar prega sjølvbildet til desse ungdomane (s. 54). Da må vi jo hugse på at intervjusamtalane ligg seks–sju år tilbake i tid, og i løpet av denne tida har populærkulturelle framstillingar av homofile og homofili endra seg kolossalt. Dei er både mindre problemfikserte, og mindre gjennomsyra av ”skruller og traktorlesber” (s. 118) – sjølv om eg går ut frå at Hellesund også ville forsvare kven som helst sin rett til å vere både skrulle og trak-

torlesbe. Dei nyaste seriane (t.d. engelske *Skins* som er aktuell på NRK) har eit heilt anna, normaliserande og integrerande syn på homofil ungdom enn t.d. *Queer as Folk*, som sjølvsgt også gjorde godt homopolitisk arbeid i si tid med å løfte fram og synleggjere sympatiske homofile personar. Også skulebøkene og læreplanane for seksualundervisning, der homoseksualitet så langt har vore sterkt marginalisert, er eit felt der stoda no held på å bli vesentleg betre.

Hellesund har sikkert heilt rett når ho skriv at det for informantane hennar er klinkande likegyldig kva queeraktivistar og –teoretikarar måtte finne på å meine og tru, men samtidig landar ho på ein posisjon som er skeiv. Alternativet til eit asymmetrisk maktssystem som består av tolererande og tolererte, eller tolarar og tola (eller ”tolarar og syndarar” kanskje), er eit system der det binære tankeapparatet med homoseksuelle og heteroseksuelle som vasstette kategoriar og absolutte motsetningar, vert bygt ned. I staden for identitetspolitikk er det no på tide med dekonstruksjon av identitet og antiidentitetsforteljingar (s. 179). Som alternativ til kome-ut-forteljinga føreslår Hellesund den danske forskaren Karin Lützens ”magic moment”, aha-opplevinga eller ”det betydningsfulle øyeblikk i en kvinnes liv da hun får øynene opp for andre kvinner”, og forstår kva positive mogeligheter dette inneber (s. 36).

Eg kan godt slutte meg til denne konklusjonen, sjølv om ein også skal gardere seg mot å tru at kampen om retten til eit homoseksuelt eller biseksuelt liv er vunnen ein gong for alle. Ein *kan* framleis bli banka i Oslo når ein leier ein person av same kjønn på gata, og to av partia på Stortinget vil ha omkamp om ekteskapslova. Til dømes. Nokon gonger er identitet noko ein vert påført av andre, høgst uvillig.

Tone Hellesund har skrive ei målretta, glimrande bok som fortener å verte mykje lesen av både fagfolk og allmenne lesarar. Dette er ypparleg engasjert, forskingsbasert sakprosa med eit klart politisk siktemål. Eg kunne ønskje meg at Hellesund brukte den biografiske metoden sin på ei gruppe ungdomar som no, sju-åtte år seinare og under eit nokså annleis seksualpolitisk regime, har fått bekrefte seksualiteten utan å måtte gå omvegen om eit sjølvmondsforsøk. Med andre ord heilt normale, skeive ungdomar.

Kari Haugen Larsen, 2007. *Kunsten å overleve – med striskjorte og havrelefse i 30-åra*. Institutt for sammenlignende kulturforskning, serie B: Skrifter, Vol. CXXVII. Oslo, Novus forlag. 211 sider, ill. ISBN: 978-82-7099-464-9

Anmeldt av Eldbjørg Fossgard, Universitetet i Bergen

Boka er ei bearbeiding av Kari Haugen Larsens hovedoppgave i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus i 1995. Hovedproblemstillinga i Kari Haugen Larsens arbeid er hvordan folk innrettet seg i 1930-åra for å greie seg på et småbruk eller gardsbruk i ei typisk østnorsk fjellbygd. Hun ønsker å undersøke "strategiene" de enkelte husholdene hadde for "å overleve", særlig i årene 1932–1933, og stiller følgende spørsmål:

Hvordan var ressursituasjonen for husholdene, og hvordan ble de tilgjengelige ressursene utnyttet? Hva produserte folk av mat og andre varer til forbruk i eget hushold?

Hvilken plass hadde dugnad, byttarbeid og andre samarbeidsformer i bygdesamfunnet?

Hva slags hjelp kunne de få fra kommunen, og hvordan fungerte sosialhjelp og fattigkasse for dem som hadde lite?

Hvordan var de ernæringsmessige forholdene? Var maten de hadde tilgang på tilstrekkelig ut fra et ernæringsmessig synspunkt? Sultet de?

Undersøkelsesområdet er skogs- og fjellbygda Aust-Torpa i Nordre Land, nærmere bestemt Valatun krets, som på 1930-tallet bestod av fire grender: Vinjarbygda, Valhovdbygda, Skinnerlibygda og Skartlibygda, som alle ligger fra ca. 400 til 770 m.o.h. I Valatun krets var bruka gjennomgående små. Av til sammen 51 bruk hadde to tredjedeler 5–20 mål jord, og bare 7 bruk hadde mer enn 50 mål jord. Noen var bureisingsbruk under oppbygging i 1930-åra. Husholdsstørrelsen varierte fra 2 til 14, i gjennomsnitt var det fem personer på hvert bruk. Mennene var som regel skogsarbeidere eller gardsarbeidere rundt om, og inntektene fra dette lønnsarbeidet var hovedgrunnlaget for å greie seg. Alt husarbeid, omsorg for ungflokken og stell av husdyra hørte med til kvinnenens ansvarsområde, mens mennene gjorde skogsarbeid og mye av utearbeidet. På småbruka var kvinnene gjerne aleine med arbeidet både inne og ute i periodene mannen var på skogsarbeid. De fleste familiene hadde et par kyr, en gris, og i en del tilfeller noen få sauer og høner. På småbruket dyrket de i tillegg poteter, kålrot og nepe, og en liten byggåker var vanlig. Grannehjelp og andre former for byttarbeid hadde bred plass.

Den økonomiske krisa på verdensmarkedet fra 1921 og utover i 1930-åra førte til at tømmerprisene raste. Knapphet på hogstoppdrag førte til stor konkurranse og lave priser også lokalt. Arbeidskonflikter mellom skogeierne og skogsarbeiderne i åra 1930–35 gjorde at inntektene fra skogsarbeidet i store trekk falt vekk for småbrukerne i Valatun